

AMELIE LANIER
szabadjoglalkozású történész

Aetas 40. évf. 2025. 2. szám, 181–191.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2025.2.181-191

www.aetas.hu

Ausztria hitelügyletei az 1848–1849-es forradalom után*

Bevezetés

Az 1849 és 1855 közötti hitelügyleteket tárgyaló tanulmányom ausztriai kormányzati forrásokra, a pénzügyi hatóságok és a minisztertanács irataira, azaz nem a Rothschild bankház irataira épül, így külső megvilágításban mutatja be a Rothschild bankház részvételét az ausztriai hitelügyletekben. Eredeti tervem az volt, hogy minden részletében bemutassam a Rothschildok részvételét ebben az időszakban, de a források bősége folytán erről le kellett mondanom. Ehhez közepes nagyságú könyvet kellene írnom, ezért inkább egyetlen kölcsönügyletre fogok szorítkozni.

Ugyanezen okból le kellett mondanom arról, hogy tárgyaljam a Rothschild bankbirodalomnak az ausztriai kormányzat számára tett más jellegű szolgálatait. Csak tájékoztatás végett felsorolom, melyek voltak ezek:

1) A bankháznak az ausztriai kormány számára Frankfurt am Mainban folyósított kifizetései, amelyek a kormány ottani képviselőinek fizetéseit és Ausztriának a Német Szövetség fenntartásához való hozzájárulását fedezték. Ehhez tartozott például a Rajna mellett folyó erődítményépítés, a bajor vasúton történt csapatszállítások költségei, továbbá a Német Szövetség parlamentjében ülő ausztriai képviselők fizetése. Mindez nagyon fontos volt az akkori osztrák állameszme jegyében, amikor még fennállt a „nagynémet megoldás”, azaz a német egység elképzelése Ausztria vezetésével. Ennek véget vetett az 1866-os königráti csata, de az itt tárgyalt időszakban még érvényben volt.

Más Rothschild bankházak is hasonló módon fizették az ausztriai kormány számláit Londonban és Párizsban, sőt még olyan távoli városokban is, mint Rio de Janeiro¹ és Tripoli.²

2) Külföldi váltók kereskedése, leszámítolása (diszkontálása), saját váltók kibocsátása külföldön. Mindez annak érdekében, hogy stabilizálják az ausztriai valutát, a forintot – ami egyébként kevés sikerrel járt.

3) A frankfurti bankház speciális feladata, hogy váltókat küldjön Milánóba, ahol azokat leszámították. Ez feltételezhetően azt szolgálta, hogy ebből fizessék az Itáliában állomásozó császári csapatokat és a közigazgatás hivatalnokait, mivel az észak-olaszországi lakosság megtagadta az Osztrák Nemzeti Bank által kibocsátott bankjegyek elfogadását.

4) Dohányimport Kubából és az Egyesült Államokból.

* A tanulmány angol nyelvű változata: *The Loans of Post-Civil War Austria*. <https://www.alanier.at/Roubaix.html> (Utolsó letöltés: 2024. február 20.) A szöveg előadásként elhangzott a *The Rothschilds and Eastern Europe* című konferencián Roubaix-ben 2006 novemberében.

¹ FA, PA 1640/1852.

² FA, PA 13394/1852.

5) A párizsi Rothschild bankház 1850-ben vásárolt ezüst érmeket és ezüst rudakat, szintén az osztrák fizetőeszköz stabilizálása végett. Ezt abból az összegből finanszírozták, amelyet a Szárd-Piemonti Királyság fizetett az 1848/49-ben elveszített háború után jóvátételként, amit az 1849-ben kötött milánói békében vállalnia kellett. Itt meg kell jegyezni, hogy a Rothschildok voltak a Szárd-Piemonti Királyság legfőbb hitelezői is, feltehetőleg ők nyújtottak hitelt ahhoz, hogy az a jóvátételt kifizethesse. Azután Párizsban ezüst tárgyakat vásároltak belőle...

6) A Rothschildok részvételével lebonyolított államkölcsonök, mint az 1849-es és 1852-es hazai és az 1850-es lombard-velencei hitelművelet, valamint az 1854-es nemzeti (kényszer-)kölcson.

7) A Creditanstalt alapítása.

Rövid leírással kezdem arról, milyen helyzettel kellett szembenéznie az ausztriai hitelrendszernek, miután – orosz csapatok segítségével – sikerült leverni az 1848/1849-es magyar felkelést. 1849-ben Ausztria hitelképessége a nullával volt egyenlő. Senki sem bízott egy olyan állam kötvényeiben, amely saját területét sem tudta ellenőrzés alatt tartani. Ráadásul a Nemzeti Bank bankjegyeinek, azaz az Ausztriában forgalomban levő papírpénzeknek Ausztrián belül sem volt jó híre. A háború alatt ezüstöt kellett a tartományokba küldeni, hogy fenntartsák a bizalmat a papírpénzek átválthatóságában.

Ez Magyarországon különösen fontos volt, hiszen ott a magyar kormányzat Kossuth Lajos irányításával saját papírpénzt, az úgynevezett Kossuth-bankókat kezdte kibocsátani. Bécsben a lakosság megrohanta a Nemzeti Bankot, hogy ezüstpénzre váltsák papírpénzeiket, végül a beváltást fel kellett függeszteni. Amikor a Nemzeti Bank kifogyott ezüstkészletéből, a magánbankoknak kellett saját számlájukra ezüstöt vásárolniuk, s átadniuk azt a Nemzeti Banknak. A kincstárnak szintén hozzá kellett járulnia a forradalmi mozgalmak katonai elfojtásához Magyarországon, Bécsben és Lombardia-Velencében. Az osztrák állam fő hitelezői ekkoriban a bécsi Rothschildok és a szintén zsidó Arnstein & Eskeles bankház, illetve a görög származású Sina bankház voltak. E három bankház mellett voltak még kisebbek, főként zsidó bankok Bécsben, Prágában és Pest-Budán, melyek szintén hozzájárultak az ausztriai bankrendszer és az osztrák katonai szervezet fenntartásához.

Bár a hatóságok és magánbankárok elkövettek mindent, hogy a pénz iránti bizalmat megőrizzék, az emberek Ausztria-szerte elutasították a papírpénzt. Az ezüstpénz eltűnt a forgalomból, s minden pénzügyi művelet leállt. Az emberek egyszerűen eldugták a pénzt. A piac nagy mértékben lefagyott.

Az Arnstein & Eskeles bankház, bár 1848 előtt az osztrák állam legnagyobb hitelezője volt, 1848 elején a csőd szélére került. Ennek több oka volt, amire most nem térek ki, de a következmények az amúgy feszült körülmények közt kedvezőtlenül hatottak volna az osztrák pénzügyre: csődje több bécsi kis bank számára végzetes következményekkel járt volna, mivel ezek adóssai voltak. A Nemzeti Bankot pedig legfőbb *hitelezőjeként* érintette volna negatívan.

Továbbá megakasztotta volna a bankház által finanszírozott, Milánó és Como közötti vasútvonal építését. Ez a vállalkozás azért is fontos volt, mert az osztrák kormányzat iránti bizalmat erősítette az észak-olaszországi lakosság körében.³ Röviden szólva, ez a bankcsőd végzetes lökést jelentett volna az osztrák hitel- és pénzrendszerre nézve, nem is beszélve az ahhoz társuló politikai károkról.

³ HHStA, Minister Kolowrat-Akten 1375/1848.

Így Rothschild és Sina, Ausztria akkori két legnagyobb bankja úgy döntött, segédkezet nyújt (vetély)társuknak. Feltehetőleg az osztrák kormányzat nyomására cselekedtek, de egészen biztosan saját érdekeiket is szem előtt tartották.

Az 1849 és 1855 közötti helyzet

A bankok

Tisztáznunk kell, hogy akkoriban mit értettek „bank” alatt. Ausztria bankjait „bankházak”-nak, „bank- és kereskedőházak”-nak, illetve „bank- és váltóüzletek”-nek nevezték, és családi vállalkozásként működtek. A görög Sina bankház kivételével főként zsidó családi vállalkozások voltak. Korábban svájci bankárok is működtek Bécsben, de részben már a 18. században eltűntek onnan.

Ezek a kereskedelemmel is foglalkozó bankházak nyersanyagkereskedést folytattak, és sok esetben az alapozta meg vagyonukat és prosperitásukat. Balkáni pamuttal, magyarországi gyapjúval, illetve dohánnyal, sóval és tűzifával, vasércel és szénnel kereskedtek. A 19. század első felében többen részt vettek közlekedési vállalatokban, például a Duna-Gőzhajózási Társaságban, utak, csatornák és hidak építésében.

A bécsi kormány nem engedélyezte részvénytársasági formában működő bankok létrehozását, hogy ne veszélyeztesse a Nemzeti Bank monopóliumát, de bizonyára közrejátszott ebben a magánbankok nyomásgyakorlása is. 1849-ben a magyar szabadságharc leverésekor az egész osztrák birodalomban egyetlen ilyen bank működött: a Magyar Kereskedelmi Bank Pest-Budán, amit az ekkor már elhunyt, magyar kikeresztelkedett zsidó, Ullmann Móric alapított 1842-ben. Létrejöttét titokban, de erőteljesen támogatta az akkor Salomon Rothschild irányítása alatt álló bécsi Rothschild bankház. Teljesítménye befektetési lehetőségek híján szegényes volt.

A Pest-Budánál jelentősebb kereskedelmi élettel rendelkező Prága nem kapott engedélyt bank alapítására, habár kereskedőközössége többször is erőfeszítéseket tett annak érdekében.

A forradalom utáni időszak

Az 1848/1849-es mozgalmak leverésekor az uralkodó I. Ferenc József még nagyon fiatal és nagyon friss uralkodó volt. A hatóságok nyilvánvalóan mindent elkövettek, hogy elrejtse előle az ügyek igazi állását, és a gazdaság helyreállításáról szóló optimista jelentésekkel igyekeztek kedvében járni. Ezért az 1849-et követő évek hivatali aktáit úgy kell értelmezni, hogy azok a valóságot csak részben tükrözik.

Salomon Rothschild álruhában menekült el Bécsből 1848 márciusában, a Dunán átkelve. Talán serkentette Metternich sötét jóslata: „Ha az ördög eljön értem, önt is viszi magával!”⁴ Többé nem is tért vissza Ausztriába, legalábbis állandó lakosként nem. Ettől kezdve a bécsi Rothschildok üzletét fia, Anselm vezette, minden valószínűség szerint a frankfurti és más Rothschild bankházak utasításai alapján. Nyilvánvaló, hogy az 1849 utáni hat évben minden kezdeményezés az osztrák pénzügyminisztériumot érintő ügyekben való részvételre Frankfurtból, Párizsból vagy Londonból érkezett, s a bécsi Rothschild bankház inkább csak közve-títő szerepet játszott.

⁴ Kübeck: *Tagebücher*, 37.

Az osztrák államkötvények

A kötvényügyleteknek Ausztriában nagy tradíciójuk volt. A Bécsi Tőzsdét a 18. században alapították éppen a kötvénykereskedelem végett, hogy a régóta használatban lévő osztrák államkötvények számára legyen központi és ellenőrizhető forgalmi hely, az eddig használatos zugtőzsdék (*Winkelbörsen*) helyett, amelyek kocsmák hátsó szobáiban működtek. Csak az 1830-as években kezdtek megjelenni az ausztriai piacon nem állami, hanem magán érték-papírok.

A Vormärz idején a bankároknak sikerült meggyőzniük az udvari kamarát, hogy kétféle kötvényt bocsáthassanak ki: egyrészt névre, másrészt pedig bemutatóra szólót, ez utóbbiakat a bemutató személynek kellett kifizetni.

Eredetileg csak az első típus létezett, de az kényelmetlenséggel járt a kötvénytulajdonos részére. Sokan közülük olyan nemesek volt, akik biztos befektetésként vásároltak kötvényt, s azt az íróasztalfiókban őrizték. Haláluk után az örökösöknek, akik sokszor nem egy helyen laktak, nehézségeik támadtak. Ha a kötvényt kereskedők vásárolták meg, a névre szólókat nem tudták fizetőeszközként felhasználni kereskedelmi tranzakciók során. A névre szóló kötvények ugyanakkor jobban megfeleltek az állami hatóságok számára, mivel könnyebb volt a kötvények hollétét ellenőrizni, és a visszaélések, illetve csalások megelőzése szempontjából biztonságosabbnak tűntek. A bankházak pedig kieszközltek a bemutatóra szólókat, mert azokkal tágabb vásárlói körre számíthattak.

Néha egy-egy kötvénytulajdonos a Rothschild bankházhoz fordult azzal, hogy egy vagy több kötvényt cseréljenek be: a névre szóló kötvényt alakítsák át bemutatóra szólóra, vagy egy nagyobb összegre szólót cseréljenek be több kötvényre, vagy kérhették mindkettőt. Gyakran történt ez haláleset utáni öröklés miatt. Néha az átírás oka ellenkezőleg, éppen szüléssel függött össze: Az eredetileg a szülő nevére szóló kötvényt kellett a gyermek nevére átíratni, hogy leánygyermek esetében az házasságkötés során a hozomány részét alkothassa. Fiúgyermeknél pedig a neveltetés, taníttatás, a katonai vagy hivatali szolgálatba lépés felmerülő költségeit kellett fedeznie. Egy esetben pedig azzal is találkozom, hogy férje halála után szembesült az özvegy azzal, hogy hitvesének volt egy házasságon kívül született fia, amikor az örökség rendezése során rábukkant a fiú nevére szóló kötvényre.⁵

A Rothschildokhoz intézett kérelmek segítségével bepillantást nyerhetünk az osztrák államkötvények forgalmának földrajzi kiterjedésébe. Az osztrák állampolgárok, illetve a Német Szövetség államai polgárai esetében nem volt szükség átírássra, mivel jogilag belföldieknek számítottak. Feltételezhetjük, hogy ezekben az államokban bőven cirkuláltak a kötvények. A Rothschildok klienseik részéről benyújtott kötvényein mind francia nevek szerepelnek. A kötvények tehát nagy számban voltak forgalomban Franciaországban, talán Belgiumban és Svájc francia nyelvű részén is.

Az osztrák államkötvények élénk franciaországi forgalma nemcsak a Rothschild bankháznak volt köszönhető, amely francia ágán keresztül hirdette azokat, hanem hozzájárult ahhoz a másik két ausztriai nagybank is: A Sina bankház a napóleoni háborúk óta kapcsolatban állt francia kereskedőkkel, és szintén részt vett az osztrák kötvények forgalmazásában. Az Arnstein & Eskeles bankházat pedig családi kötelek fűzték Franciaországhoz, egyik családtagjuk a Credit Mobilier alapító Isaak Pereire házastársa lett.

A pénzügyi hatóságok és a bankok között folyó megbeszélések egy másik gyakori témája a kötvények kamatainak kifizetési helyszíne volt. Erről még a kötvénykibocsátás előtt dönteni kellett, hiszen a kötvényen és az ahhoz tartozó kuponokon (kamatszervényeken) fel

⁵ FA, PA 10428/1851.

kellett tüntetni a kifizetés helyét. Részben a Rothschild bankházak nemzetközi hálózatának eredményeként az ausztriai hazai államkötvényeket, az úgynevezett *metalliquek*-ot (amelynek a kamatfizetését az ezüstvalutához kapcsolták), Frankfurtban és Párizsban forgalmazták. London nem játszott szerepet az osztrák kötvények forgalmában. Vagy túl kemény verseny folyt ott, vagy a brit kormány korlátozta idegen értékpapírok forgalmazását a hazai piacon. 1852-ben az osztrák pénzügyi hatóságok üdvözölték és dicsőítették James Rothschildot, mivel létrehozott egy „Osztrák Alap”-ot, amelyben különböző régebbi és újabb osztrák államkötvényeket egyesített, s ezzel a vegyes portfólióval kísérelt meg belépni a brit értékpárpiaira.⁶

De nem csak a Rothschildok forgalmazhatták az osztrák állampapírokat ebben a két városban. Párizsban volt még egy vagy két másik bankház, amely megbízottként fizette a külföldre került kötvényekért járó kamatokat. Frankfurtban pedig tradicionálisan a Bethmann bank volt a felhatalmazott erre, s a Rothschild bank csak többszöri kérelem után, 1850-ben nyert jogot rá.⁷ Az osztrák pénzügyminisztérium nem akart túl sok bankházat ebben a jogban részesíteni, mert az bonyolultabbá tette a kibocsátást és a kötvények adminisztrációját, s emelte a kibocsátás költségeit. A bankházak viszont igyekeztek megszerezni a kamatfizetés jogát, mivel az megkönnyítette számukra a kihelyezést. Így növelték Ausztria hitelét, az osztrák kötvények számára nagyobb vevőkört biztosítottak. Amikor Amschel Mayer 1851-ben kérelmezte a kamatfizetési jogot a holland kölcsönök vonatkozásában, először elutasították azt az ausztriai hatóságok, mivel úgy vélték, egyetlen bankház Frankfurtban, a Bethmann elegendő az ügyfelek kívánságának kielégítésére.⁸ Később azonban, úgy látszik, Amschel Mayer megkapta a jogot, mivel a frankfurti bankház rendszeresen beváltotta a kamatszelvevényeket. Mivel a Rothschildok kezdeményezték, hogy vonják meg a kamatfizetési felhatalmazást Amszterdamban a Krieger bankháztól,⁹ később pedig a Bethmanntól és egy Goldschmidt nevű bankháztól Frankfurtban. Az osztrák hatóságok visszautasították a kérelmet.

Az 1849-es konverziós kölcsön

A Hollandiában kibocsátott kölcsönök és az amszterdami tőzsde

A bécsi és a frankfurti Rothschildok fő foglalatossága 1849-ben az volt, hogy kezeljék a régebbi osztrák államadósságokat az amszterdami tőzsdén, pontosabban ennek kötvényekkel foglalkozó részén.

Az amszterdami tőzsde a 17. században jött létre a holland Kelet-Indiai Társaság részvényei számára. Az 1756 és 1763 közötti hétéves háborúban, amikor Európa szinte valamennyi jelentős állama bekapcsolódott a konfliktusba, Hollandia semleges maradt, s kereskedelmi kapcsolatokat tartott fenn valamennyi háborúzó féllel. Ez kihatott tőzsdéjére is, mivel ott minden ország váltóit elfogadták fizetőeszközként. Az ezekből az évekből fennmaradt osztrák levéltári források mutatják, hogy akkor kezdett nemzetközi *kötvénypiac* is válni. Már a napóleoni háborúk idejére minden országnak érdeke volt oda kihelyezni egyik vagy másik kölcsönügyletet, hogy fenntartsák kölcsönük hírnevét. A különböző országok hadiszerecséjét és békebeli boldogulását Amszterdamban tették mérlegre. Egy ország kötvényeinek amszterdami értékvesztése más piacokon is hasonló hatást gyakorolhatott, s ezen ország

⁶ FA, GP 7029/1852.

⁷ FA, PA 317/1850.

⁸ FA, PA 1653/1851.

⁹ FA, PA 1290/1850.

általános hitelképességének leértékelődéséhez vezethetett külföldön és belföldön egyaránt. Ezért minden kormány figyelt arra, hogy Amszterdamban jól ügyeljen kölcsönei sima lebonyolítására, hogy hitelén ne essen csorba.

Sok amszterdami értékpapírkereskedő az államkötvények forgalmára specializálódott. 1810 és 1820 között Ausztria a Goll és az Osy bankházak közreműködésével bocsátott ki kölcsönöket. Nem találtam adatot a pontos évre és a kibocsátott kölcsön nagyságára vonatkozóan, ahogy arra sem, hogy hány kölcsönkibocsátásra került sor. Ez arra vezethető vissza, hogy az osztrák kormányzat gondosan titkolta az államadósság nagyságát már a forradalmat megelőzően is, ami csak tovább fokozódott 1849 után. A Nemzeti Bank 1850-től ugyan évente közölt jelentéseket az adósságállományról, de azok nem megbízhatóak, mivel nem tartalmazták valamennyi hitelt.

1820 után a bécsi kormányzat inkább bécsi értékpapír-kereskedőkhöz és a Rothschild bankházakhoz fordult pénzügyi szükségleteinek fedezése érdekében. Az ok nem teljesen világos. Az osztrák pénzügyek történetét tárgyaló egyes könyvek állítása szerint a nemzetközi piacok nem voltak hajlandók Ausztriát hitelezni. Mások szerint az osztrák kormány volt a kezdeményező, saját területén belül talált megfelelően erős közvetítőket, nem kellett külföldi hitelezők felé fordulni. A magam részéről inkább ez utóbbi magyarázatra hajlok, mivel a Vormärz időszakában az osztrák pénzügyek állása valamivel szilárdabb volt, mint a francia háborúk idején. Továbbá az elemzés nem teljesen helytálló: a külföldi pénzpiacokon való jelenlét ugyanis nem feltétlenül a gyengeség jele. Az külföldi tőkét vonz, de növeli is az attól való függést. Ráadásul, ahogy azt épp az 1849-et követő évek mutatják, nagyon is szükséges lehet a külföldi kölcsönkihelyezés ahhoz, hogy egy ország stabilizálja valutáját. Egy másik tényező a költség és eredmény viszonya. Az akkori körülmények közt külföldön kihelyezni kölcsönt sokkal drágább volt, mint belföldön. A továbbiakban leírtak ezt alátámasztják.

Mindenesetre az eredetileg még a Goll és az Osy amszterdami bankházak által lebonyolított régebbi kölcsönök, úgy tűnik, szokatlanul hosszú lejáratra száltak, s a kötvények még nagyobb tömegben forgalomban voltak 1849-ben. Az amszterdami Sichel kereskedőház kapott megbízást ezen régi kölcsönök kezelésére. Vagy megszűntek az eredeti kereskedőbankok, vagy felhagytak a kölcsön kezelésével. A frankfurti Rothschild ház közvetített a Sichel kereskedőház és a bécsi pénzügyi hatóságok között. Feltételezhetően már 1848 előtt felajánlották, hogy átveszik a hollandiai kölcsönügylet további kezelését, és ők választották a Sichel kereskedőházat mint hollandiai hagyományos partnereik egyikét.

Az osztrák pénzügyminisztériumban és talán a Rothschildoknál is bizonyára egész osztály foglalkozott a régi holland kölcsön kezelésével. Amszterdamban Sichel fizette a kamatokat. Minden kötvénynek volt egy száma, s minden kamatkifizetéshez tartozott egy-egy szintén számozott kupon. Különböző kötvénysorozatok voltak A-tól G-ig, sőt még tovább. Néhány sorozatot külön számmal láttak el. Legalább egy kölcsön volt, amit Goll és Osy közösen bocsátott ki, s egy olyan, amit Goll egyedül. Amikor Sichel kifizetett egy kamatszelveányt, azt Bécsbe küldte, ahol egy nyilvántartásban áthúzták. A kamatokat havonta fizették, sorozattól függően. A kifizetésekhez szükséges pénzt a frankfurti Rothschild ház Sichelnek küldte váltókban, amelyeket Amszterdamban, Augsburgban vagy Frankfurtban lehetett beváltani. Ennek fedezetét Rothschild az osztrák pénzügyminisztériumtól osztrák pénzben kapta előre, szintén havonta, átvételi elismervény ellenében. A Rothschild bankház minden hónapban előterjesztett egy elszámolást a ténylegesen kifizetett összegekről, s benyújtotta a következő hónapra szóló előzetes igényt. Sichel a kifizetett kuponokat Frankfurtban keresztül egy (valószínűleg fa) ládában küldte vissza, és szintén Frankfurtban keresztül dobozokban érkeztek hozzá a soron következő kamatszelveányok.

Szintén különböző mennyiségben fizetett ki Sichel kötvényeket s küldött ugyanúgy dobozokban Bécsbe. Hogy képet alkothassunk a mennyiségről: 1849 májusában egy Amszterdamból küldött doboz 578 262 konvenció forintnyi kifizetett kötvényt tartalmazott. Az elszámolás említi „kapott, kiadott és megtartott” kamatszervényeket is, 3 465 200 konvenció forint értékben (a konvenció forint, amit Ausztriában és a Német Szövetség területén használtak, egy kölni ezüstérme értékéhez volt szabva). Egy akta szerint ez az elszámolás az 1849 első harmadában lezajlott kifizetéseket összegezte. Sichel május hónapra további visszafizetéseket mutatott ki 139 233 konvenció forint értékben.¹⁰

Az 1849 és 1851 közötti kölcsön

Az osztrák pénzügyminisztérium 1849-ben elhatározta, hogy úgynevezett kölcsönkonverzióval egyszerűsíti az ügymenetet. Philipp von Krauss pénzügyminiszter érvelt emellett egy 1849. júniusi feljegyzésben. A konverzió melletti első érve a hitelezők érdekeit szolgálta: Mivel a kölcsönkibocsátásra a pénzpiacok relatív stabil állapotában került sor annak idején, nem rögzítették, milyen fizetőeszközben kerül majd sor a kifizetésre. A hitelezők azonban később kevésbé stabil papírpénzben kapták meg pénzüket, így akár 20%-os veszteséget is szenvedhettek az ezüst forint értékéhez viszonyítva. A forgalomban levő kötvények tulajdonosainak tehát lehetővé kellett volna tenni, hogy a régi hollandiai kölcsön kamatszervényeit átváltsák új kuponokra. Éspedig abban az értékben, ami kamatkifizetésre még jogosultak voltak, ugyanazon kamatlábbal, de garantált, stabil fizetőeszközben. Ennek sok pozitív hatása lenne, fejtegette Krauss szakvéleményében:

1. Ez hatalmas mértékben növelné az ausztriai hitelrendszerbe vetett bizalmat.
2. A kuponok és azután a kötvények értéke is nőne, ami tovább erősítené Ausztria hitelképességét.
3. Az állam elkerülné az azonnali fizetési kötelezettséget, azt későbbre halaszthatja.
4. Az ausztriai valuta árfolyama és az osztrák váltók értéke nőne, ami kedvező hatást gyakorolna az ország gazdaságára.¹¹

Bár a miniszter nem említette, gyaníthatóan további kedvező következmény lehetett a korábbi osztrák kölcsönök egyfajta egységesítése. Eredetileg az intézkedés csak a kamatszervényeket célozta, de végül láthatólag kiterjesztették azt magukra a kötvényekre is.

A kormány elfogadta az indítványt, és júliusban minden tartományba körlevelet küldtek ki, amelyben megnevezték, hogy az érdekeltek hol tudják régi kötvényeiket újakra cserélni. Külföldön erre Frankfurtban a Rothschild bankházban, Amszterdamban a Sichel bankban és egy másik amszterdami közvetítő, Krieger irodájában nyílt lehetőség; Krieger egyébként hollandiai osztrák konzul volt. A becserélt kötvények értékének 1/8%-a volt a konverzióban részt vevő valamennyi közvetítő jutaléka.¹²

Ami ezután következett, beleillett egy osztrák operettbe. A hatóságok csak azzal törődtek, hogy alacsonyan tartsák a három közreműködő bank jutalékát, de például elmulasztották időben értesíteni Kriegert, hogy bevonták ebbe az ügyletbe, s hogy mi lenne a feladata. Miután ügyfelek jelentkeztek bankházában, levélben érdeklődött Bécsből, hogy miről is van szó. Csak ezt követően kötöttek vele szerződést. Krieger azt is jelezte a pénzügyminiszternek, hogy a konvenció forint, amit a kötvények a kamatszervények kifizetésének fizetőeszköze-

¹⁰ FA, PA 6329/1849.

¹¹ FA, PA 7112/1849.

¹² FA, PA 7974/1849. és PA 8651/1849.

ként megjelöltek, ritka és ezért ismeretlen fizetőeszköz Hollandiában.¹³ Csak ezután módosították a kötvények hátoldalán szereplő flamand nyelvű szöveget, ami már a hollandiai valutát jelölte meg – de mint később kiderült, helytelenül, mert a 'fr.' rövidítés a francia és a svájci franc-t jelölte, nem a holland forintot.¹⁴

Mind Sichel, mind Krieger figyelmeztette a pénzügyminisztert, hogy Hollandiában az értékpapírok adókötelesek, s nem forgalmazhatnak olyan kötvényeket, amelyek után nem fizettek adót. Az osztrák kormány mindent elkövetett, hogy ezt tagadja, mondván, ők nem új kötvényt bocsátottak ki, hanem csak konvertálták a régiakat.¹⁵ (Később Ausztria is bevezette ezt az adófajtát a Rothschildok nagy bánatára, akik mindenféleképp igyekeztek mentességet szerezni, de persze mindhiába.)

A kölcsönkonverzió szervezése közben kiderült, hogy ezeket a korábbi holland kölcsönöket részben ausztriai tartományok intézményeinek és nemességének közreműködésével bocsátották ki. Ezeknek a kölcsönöknek egy része tehát biztosan még a Franciaország elleni háborúk időszakára nyúlt vissza. Az egykori kibocsátó intézmények egy része már régen megszűnt, azokat „holtkéz”-nek nyilvánították.¹⁶ (Ez azt jelentette, hogy azok egyfajta zárolt hitbizománynak tekinthetők, amelynek vagyonához a hitelező nem férhet hozzá, de esetleg rendszeres fizetéseket kaphat abból.) Továbbá a régi kölcsönök közül egyesek 4%-kal kamatoztak, mások viszont 5%-kal, ami szintén problémát okozott az új kötvények kamatozásánál.¹⁷

Az utolsó pillanatban azután az antwerpeni Cahen kereskedőbankház is megbízást kapott a konverzióban való részvételre.¹⁸ Később kiderült, hogy ezt a bécsi Rothschild bankház rivalisa, az Arnstein & Eskeles bank javasolta.

Miközben az osztrák kormány mindent elkövetett, hogy elkerülje az adófizetést a kötvények után, cseréjük megkezdődött adózás nélkül, láthatólag a Cahen kereskedőház révén, amelynek fogalma sem volt az adófizetési problémákról. A kötvények azonban a hollandiai értékpapírpiacon kerültek forgalomba, a hollandiai kereskedőházak nagy felháborodására.¹⁹ Ezt követően a Rothschildok, akiket nyilvánvalóan Sichel figyelmeztette, kijelentették, hogy semmiféle felelősséget nem vállalnak az adóelkerülés lehetséges következményeiért. A bécsi Rothschildok írásos nyilatkozatot követeltek a pénzügyminisztériumtól arra nézve, hogy a hollandiai törvények megsértéséért minden felelősség az ausztriai kormányt terheli, s a közreműködő bankokat nem lehet felelősségre vonni.²⁰

Később a Rothschildok kinyilvánították azt a kívánságukat, hogy a konverzióban vegyen részt két kereskedőpartnerük, a brüsszeli Richtenberger és az antwerpeni Lampert, amit jóváhagyott az osztrák kormány.²¹ Ebből arra lehet következtetni, hogy időközben az osztrák hatóságok megoldották az adózási problémát.

1849. szeptember végén a pénzügyminisztérium egy hivatalnoka vonattal Frankfurtba és Hollandiába utazott, hogy elvigye a kötvényeket, s ott felügyelje azok szétosztását a külön-

¹³ FA, PA 8581/1849.

¹⁴ FA, PA 9603/1849.

¹⁵ FA, PA 9209/1849. és PA 9177/1849.

¹⁶ FA, PA 8800/1849. és PA 8636/1849.

¹⁷ FA, PA 8651/1849.

¹⁸ FA, PA 9177/1849.

¹⁹ FA, PA 9209/1849.

²⁰ FA, PA 9357/1849.

²¹ FA, PA 9615/1849.

bőző értékpapír-kereskedők között.²² De egy sor kötvényt már korábban odaküldhettek, talán a Rothschildok vagy az Arnstein & Eskeles bankházakon keresztül, mivel már augusztusban panaszok érkeztek arról, hogy az új kötvények forgalomba kerültek.²³

A konverzió folyamán további bonyodalom származott abból, hogy a hollandiai és belgumi bankok-ügynökök egymás közt kezdték kicserélni a kötvényeket, ha egyikük már kezdett kifogyni a kötvényekből. Ennek oka az volt, hogy a bécsi pénzügyminisztérium igen szűkösen látta el őket azokkal, és ragaszkodott ahhoz, hogy a kötvényeket Bécsből kell szállítani és küldeni, a pénzügyminisztérium költségére.²⁴ A frankfurti Rothschildok felvetették, hogy saját megbízottjuk (aki más Rothschild üzleti ügyekben egyébként is rendszeresen utazott Frankfurt és Bécs között) magával hozhatna egy kötvényszállítmányt is. A pénzügyminisztérium azonban visszautasította, mivel attól tartottak, hogy az többletköltségekkel járna.²⁵ Természetesen sokkal takarékosabb, megbízhatóbb és gyorsabb lett volna, ha igénybe veszik a Rothschild szállítási hálózatot. A pénzügyminisztérium viszont egyfolytában gondosan ügyelt arra, hogy ne fizessen túl sokat a bankházak szolgáltatásaiért, nehogy túlságosan függő helyzetbe kerüljön tőlük. Ezért inkább előnyben részesítették a bonyolultabb és drágább szállítási módokat, a postát vagy saját küldöncök alkalmazását.

A bécsi bürokráciába belefáradva Sichel és Cahen októberben kijelentette, hogy magukra vállalják annak költségeit, ha az általuk Bécsbe küldött kicserélt régi kötvények közül egyik vagy másik hibás vagy kétséges hitelű lenne. A frankfurti Rothschild ház a maga részéről kinyilvánította, hogy megelégedte a közvetítést, és boldogan ajánlja a bécsi pénzügyminisztériumnak, hogy az elszámolásokat Sichelrel és a többiekkel inkább közvetlenül maga bonyolítsa.²⁶

A régi kölcsönök konverziója, úgy tűnik, hullámozó sikerrel folyt. 1850 januárjában egyedül Amszterdamban történt jelentősebb számú régi kötvény-, illetve kamatszelvény-konverzió, annak ellenére, hogy időközben az új kamatkuponokat már Frankfurtban is be lehetett váltani.²⁷

1850 áprilisában láthatólag nőtt a konverzióba bevont kölcsönök száma, következésképp a hozzájuk tartozó kamatszelvények száma is, mivel egy forrás egy 1834-es kötvény konverzióját említette.²⁸ Az aktákban nem találni nyomát, de úgy tűnik, az eredeti konverziós javaslattal szemben nemcsak a kamatszelvényt, hanem magát a kötvényt is becserélték, ha az ügyfél kívánta. 1850 végén született a döntés, hogy a konverziót kiterjesztik a kötvényekre, illetve valamennyi olyan kölcsönre, amelyben nem volt rögzítve a konvenció forintban való kifizetés, mert ezt követően a frankfurti Rothschildok hatalmas mennyiségben kezdtek el visszaküldeni régi kötvényeket, és állandóan új kötvényeket kértek.²⁹ 1851 júliusában 400 000 konvenció forint értékben kaptak konverziós kötvényeket³⁰, majd augusztusban több mint 1,1 millió forintnyit,³¹ miközben március és július eleje között több mint

²² Uo.

²³ FA, PA 9209/1849.

²⁴ FA, PA 11030/1849.

²⁵ FA, PA 9716/1849.

²⁶ FA, PA 11030/1849.

²⁷ FA, PA 325. és 472/1850.

²⁸ FA, PA 5094/1850.

²⁹ FA, PA 18114/1850.

³⁰ FA, PA 10216/1851.

³¹ FA, PA 11067/1851. és 12791/1851.

1 200 000 forint értékű régi kötvényt cseréltek be.³² 1851 októberében lezártak nyilvánították a konverziót,³³ de 1852 folyamán a frankfurti Rothschildok és Sichel közreműködésével még folytatódott a régi kötvények konverziója, ha csak kis mennyiségben is.

A konverzió utolsó szakasza. Következtetések

Bár eredetileg csak Amszterdamot és Frankfurtot jelölték ki a kölcsönkonverzió helyszínéként, mint láttuk, időközben különböző kereskedő-bankházak Brüsszelben és Antwerpenben is kaptak rá felhatalmazást. 1851 januárjában James Rothschild Párizsra is megbízást kért, amit meg is kapott.³⁴ A kérvényt az után nyújtotta be, hogy egy másik párizsi bank újsághirdetményt tett közzé arról, hogy a jövőben régi kölcsönök konverzióját végzi, garantált fizetőeszközben. Ez a bankház nyilvánvalóan egy másik bécsi bankházon (feltehetőleg valamelyik fentebb említetten) keresztül korábban szerződést kötött az osztrák pénzügyminisztériummal.

1851 márciusában egy bécsi pénzügyminisztériumi hivatalnokot egy segéddel együtt Amszterdamba küldtek, hogy segédkezzen a konverzió végső szakaszában. Nyilvánvalóan sokan aggódtak régi kötvényük konverziójáért, ahogy közeledett a becserélés végső határideje.

Úgy tűnik, ez a hivatalnok hatalmas mennyiségű kötvényt és kamatszervélyt vitt magával, s azokkal Amszterdamból kellett ellátnia a frankfurti, antwerpeni és brüsszeli közvetítőket is. A hivatalnok azt javasolta, vásároljanak egy széfet abból a célból, hogy egy esetleges tűzkártól megóvják az értékpapírokat. Kérését azonban minden indoklás nélkül elutasították. A pénzügyminisztérium láthatólag anélkül, hogy bármiféle költségbecslés történt volna, tartott a vásárlásból származó többletkiadásoktól. Hasonló okból az elől is elzárkózott, hogy biztosítsák az értékpapírokat.³⁵

Ezekből az adatokból első következtetésként levonhatjuk, hogy az ausztriai pénzügyminisztérium

1) igyekezett elkerülni mindenféle költséget, de nem megfelelő eszközökkel, amelyek végül költségesebbnek bizonyultak;

2) a konverziós kölcsön a rossz szervezés folytán a szükségesnél jóval többbe került, a szállítás, az extra postai szolgáltatások és talán a holland törvények megszegéséért járó bírság folytán.

Ez már évtizedek óta jellemző volt az ausztriai kölcsönpolitikára, s még évekig ugyanez marad a helyzet: az aprópénzen igyekeznek takarékoskodni, miközben forintok nagy tömegét költik el. Az ausztriai pénzügypolitikások fő célja mindig is az volt, hogy meglehetősen furcsa eszközökkel korlátozzák a magán bankházak nyereségét, ugyanakkor minden meg gondolás nélkül hatalmas összegeket költöttek a bürokráciára, az adminisztrációs és szállítási költségekre és így tovább.

A pénzügyminisztériumnak megfelelőbb volt új kötvényt kibocsátani, mint készpénzben fizetni a kamatszervélyekért. A konverzió a fizetés halasztását jelentette. Sajnos nem lehet megállapítani, hogy milyen mértékben teljesültek az osztrák pénzügyminiszter várakozásai, ha egyáltalán teljesültek, aki egyébként a konverzió végére már elvesztette miniszteri poszt-

³² FA, PA 10660/1851.

³³ FA, PA 13784/1851.

³⁴ FA, PA 1228/1851.

³⁵ FA, PA 4336/1851.

ját. A konverziós kölcsön azonban valóban hozzájárult Ausztria hitelének stabilizálásához, és javította kötvényeinek reputációját.

Ami a Rothschildok nyereségét illeti, ők biztosan kerestek néhány ezer forintot önmagában a kötvények jutalékán. A hosszú távú, közvetett előny azonban sokkal értékesebb volt: új klienseket vonzottak az osztrák államkötvényekhez, ezzel szélesítették saját üzleti körüket.

Először is az, hogy ők kezelték a konverziót, garanciát jelentett az ügyfeleknek arra, hogy bízhatnak az ausztriai államkötvényekben – annak ellenére, hogy maga az állam a gyengeség jeleit mutatja. A magán kereskedőbankházak hitele szilárd volt, és megalapozta az ország hitelét és valutáját.

Másodszor pedig a konverzió olyan klienseket vonzott, akik megjelentek régi kötvényekkel, melyeket minden bizonnyal még elődeik vásároltak, és sikerült meggyőzni őket, hogy befektessenek az új kölcsön kötvényeibe.

Harmadrészt a Rothschildok a tranzakcióban részt vevő más kereskedőbankárokkal és osztrák hivatalnokokkal együttműködve újra aktiválták a holland és belga pénzpiacot az osztrák államkötvények javára. A következő évek kölcsönei majd számíthattak a hollandiai ügyfelekre.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA)

Finanzarchiv, Präsidialakten (FA PA)

Finanzarchiv, Geheimprotokoll (FA GA)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Minister Kolowrat-Akten

Nyomtatott források

Freiherr Kübeck von Kübau: *Tagebücher*. Herausgegeben von Max Freiherr von Kübeck. Wien: Gerold, 1909–1910. Supplementband: Metternich & Kübeck.

Szakirodalom

Baltzarek, Franz: *Die Geschichte der Wiener Börse*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1973.

Beer, Adolf: *Die österreichischen Finanzen im 19. Jahrhundert*. Prága: Tempsky, 1877. (új kiadás: Wien, Verlag des Wissenschaftlichen Antiquariats H. Geyer, 1973.)

Brandt, Harm-Hinrich: *Der österreichische Neoabsolutismus: Staatsfinanzen und Politik 1848–1860*. Bd. 1–2. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1978.

Corti, Egon Caesar: *Der Aufstieg des Hauses Rothschild*. Wien: Baron, 1949.

Probszt, Günther: *Österreichische Münz- und Geldgeschichte von den Anfängen bis 1918*. Wien–Köln–Weimar: Böhlau 1973.

Raudnitz, Joseph: *Das österreichische Staatspapiergeld und die privilegierte Nationalbank*. Wien: k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1917.

Steiner, Fritz: *Die Anfänge des Mobilbankwesens in Österreich. Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte*. Wien: Konegen, 1913.